

DE AUCTORITATE DECRETI PRO ARMENIS.

(Occasione quinti centenarii a concilio Florentino celebrato)

Auctore Carolo Grimm S. J.

Eorum, qui theologiae positivae operam utcunque navarunt, quaestio de auctoritate Decreti pro Armenis, praesertim partis eius quintae, quanti sit momenti, fugiet sane neminem. Nam sive de sacramentorum singulorum et in specie de sacramenti ordinis essentia disseras sive in potestatem Ecclesiae circa sacramenta inquiras vel invito decretum hoc obtrudent theologi. Vel invito, dixi, cum communem auctoritatum sortem etiam Decretum pro Armenis nactum sit: ad sententias plurimas easque sibi oppositas probandas a variis adhibetur! Unde mirum non est, mox etiam de auctoritate eius quaestionem motam esse. »Quae ad decretum pro Armenis attinent, scribit P. Hugon O. P., cui ex theologis S. J. maxime P. Galtier et Billot suffragantur, non contendimus, illud esse definitionem de fide sensu stricto, sed esse actum concilii et actum doctrinalem, profiteamur, quem erroneum reputare non liceat.«¹ Unde idem cl. auctor infert: »Quia tenendum est, inquit, hoc decretum esse verum et veritatem sacramentorum docere,² putandum est Ecclesiam posse aliquid circa materiae specificae determinationem... quapropter dicimus: Ecclesia voluit tali potestate uti et reapse determinavit ut impositio manuum, quae fuit olim et remanet adhuc apud Orientales sola materia essentialis, non pertineret amplius ad essentiam sacrae ordinationis, et instrumentorum porrectio, quae non fuit semper adhibita, foret in Ecclesia Latina sola ma-

¹ Revue Thomiste 31, p. 264: »Quant au decret pro Armenis, nous ne pretendons pas que ce soit une définition de fide au sens strict, mais nous maintenons que ce decret est un acte conciliaire et un acte doctrinal, qu'on ne saurait qualifier d'erroné«.

² Idque »modo immutabili«; cfr. infra. Tractatus dogmatici V, Supplementum, Paris 1925., pg. 510.

teria essentialis.«³ Quibus verbis doctrinam tradit, quam em. card. van Rossum⁴ et post eum P. Pesch »prorsus obsoletam« habet.⁵ Verhaar autem vel potius van Noort de sacramenti ordinis essentia disserens, quamvis eandem Decreto pro Armenis auctoritatem tribuat, contendit tamen tum manuum impositionem tum instrumentorum porrectionem de necessitate esse sacramenti.⁶ Cuius sententiae sectatores, ut patet, cum a prioris sententiae tum a sequentium asseclis acerrime oppugnantur.

Cum prima sententia em. card. van Rossum profitetur: »necessario fatendum est, secundum doctrinam Papae Eugenii IV. in sola traditione instrumentorum essentiam Sacramenti Ordinis esse reponendam.«⁷ Agnoscit itaque decreti indolem doctrinalem cum sententia priore. Negare tamen videtur eius indolem conciliarem, vel utcunque definitivam, nam paulo infra ita habet: »Quinta itaque pars Decreti . . . , quae agit de . . . Sacramentis . . . valorem documenti ab ordinaria Magisterii auctoritate conditi non excedit.«⁸ Oppositio vero culminat in em. cardinalis deductionibus: »Ex omnibus, inquit, quae hucusque tractavimus nobis constare videtur, gravissimas immo insuperabiles atque cogentes adesse rationes ad recedendum a doctrina de essentia Sacramenti Ordinis ab Eugenio IV. proposita. Doctrina enim haec evidenter contradicit traditioni Sanctorum Patrum, Conciliorum, ecclesiarum Occidentis et Orientis.«⁹ Eadem conclusio erat iam antea P. Straub.¹⁰

Quodsi hisce omnes sententias possibles exhaustas esse existimares, procul dubio fallereris. Nam commune est omnibus hucusque relatis saltem unum, vdl. sanctam et inconcus-

³ Ibidem, pg. 512. sq.

⁴ De essentia sacramenti ordinis, Freiburg 1914, pg. 14.: »Nostra aetate a nullo amplius propugnatur vel etiam simpliciter asseritur«!

⁵ Compendium theologiae dogmaticae, Freiburg 1926., n. 309.: »Ita Gregorius de Valentia et quidam thomistae, quae sententia prorsus obsolevit«!

⁶ Cfr.: Tractatus de sacramentis, Hilversum 1926., II., pg. 150. sqq.

⁷ De essentia sacramenti ordinis, pg. 158.

⁸ Ibidem, pg. 169.

⁹ Ibidem, pg. 175.

¹⁰ Cfr. De Ecclesia Christi, Oeniponte 1912., II., pg. 462., ubi difficultates contra infallibilitatem summi Pontificis enodans de nostro casu ita sentit: »Sane in theoria fatentur et contendunt omnes, pontifices, ubi non definiendo docent, falli posse; cur igitur id aliquando accidisse etiam improbabiler negemus? Ceterum error iste gravis sensu vulgato huius vocis vocari non meretur«. — De licitate talis opinionis cfr. Deneffe in »Stimmen der Zeit«, Bd. 119 (1930), pg. 417. sq.

sam tenere indolem decreti doctrinalem. Quare non desunt tempore praesertim noviore qui etiam hanc negantes doceant, Pontificem nequaquam doctrinam expositam auctoritative approbare voluisse, sed potius Armenis de instructione aliqua practica providisse. Ita ex. gr. Dieckamp, qui decretum »eine päpstliche Pastoralunterweisung« nominat,¹¹ et praesertim P. Quera, qui sententiam suam valde strenue propugnat.¹² Cui sententiae adnumerandi sunt omnes, quotquot asserunt, per Decretum caeremonias vel ritus exhiberi, qui ab Armenis in suam liturgiam propter conformitatem cum Ecclesia Romana assumendi fuissent.

In harum itaque trium sententiarum principalium argumenta inquisitio, cui brevem historiam et conspectum ipsius decreti, de cuius auctoritate periclitatur, praemittendam censuimus, obiectum dissertationis praesentis sunt!

I. PARS: BREVIS HISTORIA ET CONSPECTUS DECRETI PRO ARMENIS.

Baronio teste:¹³ »Disceptarunt Armenii de suis controversiis, ac demum orthodoxae veritatis luce collustrati a Pontifice et Synodo Catholicae fidei formulam religiose in sessione publica IV. id. Decembris celebrata¹⁴ excepere: eam synodali decreto inseruit Eugenius, ex quo praecipua capita decerpimus...« Enumerantur deinde singula, quae Armeni »religiose excepere« vdl: »Imprimis damus eis sanctum symbolum... in oecumenico Constantinopolitano Concilio editum... Secundo tradimus eis definitionem quarti universalis Concilii Chalcedonensis... Tertio definitionem de duabus voluntatibus duabusque Christi operationibus... Quinto Ecclesiasticorum sacramentorum veritatem pro ipsorum Armenorum, tam praesentium quam futurorum, faciliori doctrina sub hac brevissima redigimus formula... Sexto compendiosam illam fidei regu-

¹¹ Dieckamp, *Katholische Dogmatik*, Münster 1920., pg. 308.

¹² Cfr. »Estudios eclesiásticos« 1925., pg. 138—153; 237—250; 1927., pg. 54—78; 157—170.

¹³ Cfr. *Annales XXVIII.*, pg. 287., ed. Theiner.

¹⁴ Haec temporis determinatio certe mendosa est, nam bulla »Exsultate Deo« de die 22. Novembris 1439. est — *ibid.*, pg. 292.; praeterea id 22. Novembris factum testatur Horatius Justinianus in suis »Actis s. oec. concilii Florentini«, Mansi XXXI., pg. 1729. Similiter Augustinus Patricius, *Summa conciliorum*: »X. Kal. Decembris 1439.«, Mansi XXXI., pg. 1904.

lam . . . : Quicumque . . . Octavo . . . etc . . . Lecto autem solemniter in nostra et huius sanctae Synodi praesentia memorato decreto, mox dilectus filius Narses Armenius, . . . in idiomate Armenico publice haec quae sequuntur legit, quae in continenti dilectus filius Basilius Ordinis Minorum, noster et ipsorum Armenorum communis interpres, publice sermone Latino in hunc modum ex scripto legit: Beatissime Pater et sanctissima Synode. Totum hoc sanctum decretum . . . fuit pridie de verbo ad verbum in nostro idiomate clare expositum et interpretatum, quod quidem optime nobis placuit et placet. Ad maiorem autem nostrae mentis expressionem eius effectum summam repetimus. In ipso continetur primo . . . secundo definitionem . . . tertio definitionem . . . quarto . . . quinto brevem formulam septem sacramentorum Ecclesiae vdl . . . (enumerantur!) declarando, quae sit cuiuslibet sacramenti materia, forma et minister, quodque in sacrificio altaris, dum calix offertur, vino paululum aquae admisceri debet . . . Sexto . . . etc . . .¹⁵ Et concluditur declaratio Armenorum ita: »Nos igitur oratores nomine nostro nostrique reverendi patriarchae et omnium Armenorum . . . hoc saluberrimum synodale decretum cum omnibus suis capitulis, declarationibus, definitionibus, traditionibus, praeceptis et statutis, omnemque doctrinam in eo descriptam . . . cum omni devotione et oboedientia acceptamus, suscipimus et amplectimur.« Si addimus adhuc duas laconicas relationes de praeparatione huius decreti, quae hucusque ex historia de eo erui potuerant, ni fallimur, plane exhausimus. »Litteris exhibitis sacrae synodo, reverendissimis cardinalibus Ostiensi, sanctae Sabinae, ac doctoribus pluribus per summum pontificem, sacra approbante synodo deputatis, et incessanter quasi diebus singulis in apostolico palatio cum Armenis praefatis convenientibus, institutis sacrae Romanae ecclesiae adeo instructi sunt . . . praedicti, quod infra scripti decreti fidem . . . religiosissime susceperunt« — ita prima relatio Horatii Justiniani¹⁶ habet. Augustinus Patricius, canonicus senensis autem narrat: »Eugenius . . . pontifex . . . advenientibus Armenorum legatis, . . . et eorum intellectis erroribus contra fidei nostrae puritatem per multos dies eorum sententias discuti et per viros sacrae doctrinae peritissimos confutari, aperiri que veras et catholicas

¹⁵ Annales, *ibid.*, pg. 287—292.

¹⁶ Mansi XXXI., pg. 1728.

iussit.«¹⁷ Cum autem Armeni advenisse a Horatio Justiniano dicantur finita unione cum Graecis, quae sollemniter absoluta est 6. Julii 1439., et quidem advenisse »post aliquot dies«,¹⁸ patet hos »multos dies« disputationis durasse circiter inde a medio mense Julio a. 1439. usque ad medium Novembrem seu per quattuor integros menses. Horum autem quattuor mensium historia tota duobus modo citatis testimoniis perstringitur. Ex quibus intelligitur, cur omnes in auctoritatem decreti inquirentes, ut statim videbimus, per solam decreti exegesim et argumentis indirectis quaestionem dirimere conentur.^{18a}

II. PARS: INQUISITIO IN SINGULARUM RATIONES SENTENTIARUM.

A) Sententia docens decretum esse doctrinale, conciliare, doctrinam tradens immutabilem.

Tria, ut vidimus, huius sententiae assertores probare intendunt, vdl. auctoritatem decreto tribuendam esse actus: a) conciliaris; b) doctrinalis et c) immutabilis etsi non infallibilis. Ad primum characterem probandum affert Hugon¹⁹ hanc rationem: »constat ex tota concilii historia« simulque cum P. Galtier adoptat verba card. Billot: »Nonnisi ex praeiudicatae causae necessitate potuerunt quidam adduci ad reiiciendam normam decreti pro Armenis.«²⁰ Et revera constat ex historia, legatos Armenorum exhibuisse epistulas suas sacrae synodo, cardinales theologosque disputationi cum Armenis deputatos fuisse quidem a summo Pontifice sed approbatos a synodo; denique decreti promulgationem factam esse in sessione publica et cum approbatione sacrae synodi. Quae omnino sufficere dicenda sunt ad indolem actus conciliarem vindicandam. Tamen non solum »ex praeiudicatae causae necessitate« sed etiam ex ipsa historia aliqua obscuritas habetur. Nam dum decretum unionis cum Graecis iam in ipso titulo exprimit indolem suam conciliarem (»Definitio sanctae oecumenicae synodi Florentinae — Horos tes hagian kai oikumenikes synodou tes en Florentia ge-

¹⁷ Mansi *ibid.*, pg. 1904.

¹⁸ *Ibidem*, pg. 1728.

^{18a} »Ueber die Vorverhandlungen zur Wiedervereinigung der Armenier fehlen bis heute die Quellenschriften« scribit P. Hoffmann, in historia concilii Florentini hodie facile princeps, in »Lexicon für Theologie und Kirche« (Buchberger) sub voce »Florenz«.

¹⁹ Tract. dogm., 1. c., pg. 511.

²⁰ Cit. apud Hugon, 1. c.

nomenes«) Decreto pro Armenis titulus est: »Decretum Eugenii papae IV.«²¹ Alia circumstantia, cuius rationem reddere impossibile est ob historiae silentium, etiam habetur: dum non solum decretum unionis cum Graecis sed etiam decretum pro Jacobitis²² a summo Pontifice et saltem a S. R. E. Cardinalibus exstat subscriptum, Decreto pro Armenis subscriptio nulla est. Quid sibi istae formae distinctiones velint, ignoramus; sed his non obstantibus dicendum videtur, dubium non esse, quin decretum sit actus concilii Florentini.

Secundum, quod iidem auctores ostendere conantur, indoles est decreti doctrinalis. Sed, ne idem sermo nobis bis recurat, examen rationum, quae afferuntur, ad secundae sententiae discussionem remittimus, cui hae communes sunt cum sententia, quam tractamus. Unum notasse sufficiat hoc loco secundum examen hoc indolem decreti doctrinalem ad minimum valde dubiam apparere.

Tertium, quod ab assertoribus primae sententiae probandum suscipitur, est, concilium in Decreto pro Armenis et speciatim in doctrina de sacramentis eorumque materia et forma sententiam enuntiare immutabilem. Imprimis patet, si indoles doctrinalis decreti serio dubia appareat, a fortiori hanc immutabilitatem dubiam esse debere. Sed, cum relate ad hoc punctum argumenta peremptoria, etsi ab indole doctrinali dubia praescindatur, habere videamur, id penitius considerandum nobis esse ducimus.

Immutabilitatem hanc non esse repetendam ex eo, quod haberetur definitio, vel ipsi assertores eius ultro concedunt.²³ Non deerant tamen auctores, qui hoc etiam affirmarent, quos em. card. van Rossum refutat fere exclusive argumentis indirectis tantum.²⁴ Verum his fortiora etiam addi posse autumamus. Nam vix dubium esse potest, quin verbis: »ecclesiasti-

²¹ Formula »sacro hoc approbante Florentino concilio« electa est semper ab Eugenio ad extollendam suam auctoritatem supra concilium contra Basileenses, ut notat Horatius Justinianus (apud Mansi 1. c., pg. 1735.), ex quo apparet secundum Horatium omnino asserenda indoles conciliaris decreti. Idem sequitur ex allocutione Armenorum, qua decretum hoc acceperunt — cfr. supra Annal. — et ex expressa denominatione in ipso decreto »hoc saluberrimum synodale decretum« (Annal., pg. 292.).

²² Cfr. Mansi XXXI., pg. 1742-43.

²³ Cfr. pro sententia Hugon: Revue Thomiste, 1. c. supra; pro sententia Galtier: Dictionnaire de Théologie sub voce »Imposition des Mains« (col. 1408. sqq.), 1411-1412.

²⁴ Cfr. op. cit., pg. 162-169.

corum sacramentorum veritatem pro ipsorum Armenorum . . . faciliori doctrina, sub hac brevissima redigimus formula« sententia ultima non proponatur! Praeterea, etsi concilium ad sententiam definitivam ad nulla verba determinata adstringatur, tamen in casu nostro, quid praesertim de doctrina de sacramentis proposita sentiendum sit, luculenter omni apparebit, qui eius tenorem cum illo decreti pro Graecis vel etiam cum quibusdam partibus decreti pro Jacobitis comparaverit. Nam in decreto pro Graecis singula eaque clare descripta puncta ab eodem concilio ita inducuntur: »In nomine igitur sanctae Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, hoc sacro universali approbante concilio Florentino definimus, ut haec fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur etc.« In decreto autem pro Jacobitis item clare descripta puncta ita inducuntur: »sacrosancta Romana ecclesia . . . firmiter credit, profitetur et praedicat . . .« vel »firmissime credit, profitetur et praedicat« vel »anathematizat . . ., exsecratur et damnat« vel »amplectitur . . ., approbat et suscipit«. Quae sunt sane longe alia ac illa, quae in Decreto pro Armenis et praesertim in parte eius quinta de sacramentis leguntur.²⁵ Ceterum huc referenda sunt omnia, quae contra indolem doctrinalem generatim adducuntur.

Rationes porro, quibus Hugon et Galtier immutabilitatem sententiae de sacramentis latae probant, sunt praecipue duae. Prima in eo est, quod secundum eos Ecclesia in concilio Florentino uti voluit potestate, qua se instructam existimavit, vdl. mutandi essentiam physicam sacramentorum, et revera mutavit materiam ordinis pro tota Ecclesia occidentali et pro Armenis. Sed ex historia concilii ipsius nos contrarium cum certitudine probare posse videmur.

Uti superius iam notavimus, unionem cum Armenis eiusque praeparatoria unio cum Graecis immediate praecesserat. Quae unio »collationibus 22«, quarum quaedam per plures dies continuabantur, praeparata et demum absoluta est. In ul-

²⁵ Cfr. Mansi 1. c., pg. 1734-1741., ubi notandum etiam, quibus verbis inducatur additio aliqua ad Decretum pro Armenis: »verum, quia in suprascripto decreto Armenorum non est explicata (sic!) forma verborum, quibus in consecratione corporis et sanguinis domini sacrosancta Romana ecclesia, apostolorum doctrina et auctoritate firmata, semper uti consueverat(!)«. Ceterum huc referenda sunt omnia, quae contra indolem doctrinalem generatim adducuntur.

tima collatione, quae coram ipso summo Pontifice anno 1439. Florentiae habita est, Joannes de Turrecremata²⁶ de forma consecrationis disserens contra Graecorum epiclesim inter rationes theologicas ita habet: »Nunc venio ad aliquas rationes, quae videntur dare convenientiam cedulae nostrae (= in qua theses defendendas descriperant!)...²⁷ Secundo arguo sic: Christus instituit hoc sacramentum aut perfectum aut imperfectum: non est autem dicendum, quod imperfectum fecerit, Deuteronomii 32. »Dei perfecta sunt opera«; perfectio autem consistit in materia et forma: ergo Christus conficiendo sacramentum dedit perfectam materiam et perfectam formam.« Adhuc clarius enunciat theologus idem suam rationem probandi. cum: »Item quinto sic arguo, inquit, Unitas ecclesiae necessario fundatur in unitate fidei et unitate sacramentorum, in iis quae sunt de substantia sacramenti. Hanc non potest mutare ecclesia, nec totus mundus, nisi dominus mandaret; ergo necesse est, ut omnes fideles conveniant in hoc sacramento... Ergo necessarium est quod eadem verba substantialia sint apud omnes... Notanter dico de substantia, quia varietas in aliquibus verbis, quae non creduntur de substantia, non diceretur scindere unitatem sacramentorum. Sic est de forma baptismi inter nos et vos, quia quidquid est de substantia baptismi, vos et nos habemus.«²⁸ Oratorem autem excipiens ipse Papa: »Audistis, inquit, quae dicta sunt ad complacentiam... Nec est credendum, quod aliquis doctor possit dare formam ex verbis suis confectioni corporis Christi.«²⁹ Et paulo post idem inculcat Papa in simili contextu gravissimis verbis (20. Junii? 1439.): »Quantum ad secundam partem quam secundus doctor dixit (= Turrecremata »doctissime demonstrans veritatem, formae transsubstantiationis«), non puto, quod aliquis sit ita parum intelligens, quod credat, quod possit confici corpus Christi aliter quam verbis salvatoris nostri...!«³⁰ Ex quibus, ni

²⁶ Torquemada; Horatius Justinianus eum alio in loco sequentibus verbis laude plenis inducit: »Turrecremata doctissime demonstrat veritatem transsubstantiationis«. Cfr. Mansi I. c., pg. 1683. — Ipse etiam fuit, qui tunc temporis »sacri apostolici palatii magister« eodem anno auctoritatem summi Pontificis contra aggressores Basiliae collectos in concilio Florentino defendit idque de mandato Eugenii IV.; cfr. *ibid.*, pg. 1941. sqq.

²⁷ Mansi *ibid.*, pg. 1666.

²⁸ *Ibidem*, pg. 1674.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, pg. 1686.

fallimur, evidenter apparet, quam gratis asseratur Ecclesia in concilio voluisse uti potestate sua, mutandae scilicet materiae vel formae sacramentorum, et ulterius eam ad hanc mutationem acceptandam obligasse Ecclesiam occidentalem et Armenorum! Nam impossibile est, Papam post aliquos menses de sua potestate opinionem suam funditus mutasse; ex citatis autem apparet, rationes allatas non valere pro sacramento altaris tantum, sed principia exponi universalialia, quorum particularis fiat applicatio. Unde apparet, non posse provocari ad illa, quae decretum pro Armenis habet de confirmatione: »Loco autem illius manus impositionis datur in Ecclesia confirmatio«, cum Turrecrematae et Eugenio IV. nota fuerint vel ex doctrina Innocentii IV.³¹ Rebus autem sic stantibus impossibile est etiam, Papam et concilium habuisse intensionem mutandi materias vel formas sacramentorum et obligandi Ecclesiam vel aliquam partem eius ad talem mutationem acceptandam.

Alter ratio, qua probaretur immutabilitas doctrinae propositae in quamque Hugon et Galtier valde insistunt, est consensus theologorum.³² Fuse refutat hoc argumentum P. Quera.³³ Cui refutationi tantum haec addere volumus: etiam abstrahendo ab eo, quod in stabiliendo consensu theologorum, ad eorum qualificationem thesios attendendum sit (quod etiam P. Quera innuit!), non intelligimus, quomodo hic consensus probari possit eo, ut cum P. Galtier dicatur, pro tota periodo saeculorum XIII., XIV. et XV. septem tantum vel octo theologos inveniri, qui doceant essentiam sacramenti ordinis reponendam esse in sola manuum impositione (sic!) vel eosdem usque ad saeculum XIX. esse minoritatem.³⁴

³¹ Citatur apud Hugon, Tract. dogm. V., pg. 513; vel etiam Clementis VI. (cfr. Pesch VI., n. 233.) Quae sive Turrecrematam sive Eugenium IV. non impediverunt, quin Ecclesiae potestatem in sacramentorum substantiam negarent!

³² Cfr. Hugon, op. cit., pg. 513.; Galtier autem ita: »Il n'est pas douteux non plus, inquit« que les théologiens aient été unanimes... à voir dans la seule tradition des instruments le rite essentiel de l'ordination... Or ce consensus theologorum s'est maintenu en fait jusqu' au XIX. e siècle«, l. c., col. 1414. 1415.

³³ In »Estudios ecclesiasticos« 1927., pg. 60—69.

³⁴ Cfr. l. c., col. 1414., ubi ita proseguitur: »Pour toute la période des XIIIe, XIVe, XVe siècles, il (= card. van Rossum!) en a trouvé sept ou huit en tout« et 1415: »Les listes dressées par le cardinal van Rossum lui-même établissent que ceux qui excluent le caractère sacramental de la tradition des instruments pour la réserver à la seule imposition des mains sont en nombre infime comparativement à ceux qui le reconnaissent«!

Quae argumentatio evidenter ad rem non facit, nam positive demonstrandum esset, theologos saltem moraliter omnes conspirasse in doctrina, in sola traditione instrumentorum quarendam esse essentiam sacramenti ordinis. Quodsi argumentatio ita instituitur, apparet ex 316 theologis, quorum opera card. van Rossum examinare potuit, quique inde a saeculo XIII.—XVIII. inclusive floruerant, tantum 87 in sola traditione instrumentorum essentiam sacramenti ordinis reposuisse; reliquos autem vel in sola impositione manuum (69 iisdem saeculis!) vel in ambobus sive conjunctive sive disiunctive sumptis (160 iisdem saeculis!)!

Si itaque effectum inquisitionis nostrae in primam sententiam breviter complectimur, apparet: 1. Decretum pro Armenis esse certo dicendum conciliare, etsi circa id quaedam obscuritates historicae habeantur, nullo modo vero definitivum; 2. Ecclesiae intensionem certo non fuisse mutandae materiae vel formae cuiuscunque sacramenti et ideo 3. sententiam hanc sustineri non posse.

Per se respicienda adhuc esset illa sententia, quae materiam ordinis tantum partialiter, vdl. per additionem traditionis instrumentorum non autem per abolitionem manus impositionis a concilio Florentino mutatam esse contendit. Sed, cum pateat, Ecclesiam noluisse mutare materiam vel formam sacramentorum, sententia haec speciali refutatione vix indiget. Ceterum fuse refutata est a card. van Rossum.³⁵ Cetera, quae ad probandam immutabilitatem huius doctrinae afferuntur, vix consideratione digna sunt. Ita v. g. si Hugon provocat ad verba: »pro ipsorum Armenorum tam praesentium quam futurorum . . . doctrina«, bene respondet P. Quera, Catechismus concilii Tridentini ad parochos verbis adhuc significantioribus per constitutionem Clementis XIII. »In Dominico agro« (14. Junii 1761.) Ecclesiae commendatum esse.³⁶

B) Rationes pro indole doctrinali et pro indole practica Decreti inter se comparantur.

Jam examinanda nobis est sententia secunda, quae scil. docet, decreti indolem esse quidem doctrinalem, sed doctri-

³⁵ Op. cit. pg. 33—40; Galtier, 1. c.

³⁶ Cfr. »Estudios ecclesiasticos« 1925., 248. sq.

nam ipsam esse erroneam. Quam examinationem instituemus ita, ut rationes huius sententiae rationibus sententiae tertiae, quae indolem decreti practicam propugnat, opponamus itaque simul examinationem sententiae tertiae absolvamus.

Em. card. van Rossum indolem decreti doctrinalem proprie non probat, sed argumentis a patronis sententiae primae negans immutabilitatem doctrinae probari hanc vim tribuit; Straub vero, quamquam Pontificem in materia praesenti errasse dicit, tamen »instructio Eugenii haberi debet doctrina simplex, inquit, eiusdem auctoritatis ac catechismi romani . . . proposita in re adeo practica consilio magis practico(!).«³⁷ Rationes, quas afferunt praeter eas, de quibus supra vidimus, sunt praesertim tres: 1. ratio: incipit decretum pro Armenis, pars quinta, verbis: »Ecclesiasticorum sacramentorum veritatem pro . . . Armenorum . . . faciliore doctrina sub hac redigimus formula«;³⁸ 2. concilium, quamquam doctrinam s. Thomae ex opusculo »De fidei articulis et septem sacramentis« adoptavit, tamen id non sine ulla immutatione fecit. Ex quibus colligitur, doctrinam prouti in decreto iacet a concilio factam esse suam³⁹ et 3. Armeni decretum acceptantes explicite dicunt: *d e c l a r a n d o* quae sit cuiuslibet sacramenti materia, forma et minister . . . « Quibus, quantum ad sacramentum ordinis attinet, confirmationis gratia addi posset concordia huius interpretationis cum »lege orandi« cum in Pontificali Romano legatur: »Moneat ordinandos quod instrumenta, in quorum traditione character imprimitur, tangant.«⁴⁰ His rationibus opponit P. Quera, qui sine dubio de re praesenti optime disseruit, sequentes cum negativas tum positivas rationes. Quae ad vocem »sacramentorum veritatem« et »pro faciliore doctrina« attinent, P. Quera iterato remittit ad expressiones in bulla Clementis XIII., qua Catechismum concilii Tridentini cum Ecclesia communicat.⁴¹ Sicuti ex expressionibus bullae praeaudatae nullatenus sequitur, omnes et singulas propositiones in Catechismo contentas esse vel tan-

³⁷ Op. cit., pg. 457.

³⁸ Cfr. Hugon, op. cit., pg. 511.

³⁹ Cfr. ibidem.

⁴⁰ Cfr. pro ratione tertia: Galtier, 1. c., col. 1413; pro ratione con-
gruentiae: Hugon, op. cit., pg. 514.

⁴¹ Cfr. »Estudios eclesiasticos« 1925., pg. 247—249; ibid. 1927.,
pg. 59.

tum auctoritative etsi non definitive Ecclesiae impositas, ita neque in casu nostro. Addere possemus relate ad vocem »pro faciliori doctrina«, dum propugnatores indolis doctrinalis vocem »doctrina« premunt, ex adverso posse eodem iure vox »faciliori« premi. Ex quibus apparet, hanc rationem minime esse evincentem. Relate ad secundam rationem, vdl. per mutationes factas in textu desumpto ex s. Thoma ostendi, concilium doctrinam expositam facere suam, ex rationibus historicis autumamus ita esse respondendum. Mutationes istae explicantur sufficienter ex fine, qui erat: praesertim illa extollere, in quibus Armeni erraverunt. Ad hoc sufficit solum contulisse catalogum errorum Armenorum a Benedicto XII. Armenis praesentatum, qui 117 errores omnis generis continet, inter quos praesertim illi in materia sacramentorum eminent.⁴² Qui finis sane aequo modo prae oculis haberi potuit a concilio sive doctrinam Aquinatis fecerit auctoritative suam sive non. Relate ad rationem, quae petitur ex voce »declarando quae sit cuiuslibet sacramenti materia, forma etc.«, quam Armeni dirigunt ad Papam et concilium, bene observat P. Quera vocem »declarando« trahendam esse etiam ad »quodque in sacrificio altaris . . . vino paululum aquae admisceri debet«. Ex quo concludendum videtur, hanc vocem non significare praecise declarationem doctrinalem. Verum his rationibus omnis vis denegari non poterit, donec positive de sensu textus constiterit. Denique relate ad confirmationem ex »lege orandi«, dicendum est, hanc sane non esse quaerendam in rubricis praesertim in materia, in qua pars tutior est eligenda.⁴³

Ex dictis apparet satis superque, ex solis rationibus internis rem non posse decidi. Ideo nec ex indole decreti, quae magnopere correspondet Catechismo concilii Tridentini, quamque P. Quera ut positivam rationem pro sua thesi adducit, res decidi valet, quamvis ratio haec consideratione sit digna. Causa ergo ex rationibus decreto extrinsecis seu historicis decidenda est, quo in negotio iterum historiae silentium valde sentitur. Priusquam argumenta directa, quae colligere potuimus,

⁴² Cfr. Mansi XXV., pg. 1186—1270. vel elenchum aliquorum tantum apud Denz. n. 532. sqq. — Ceterum de aqua in sacrificio altaris vino admiscenda fuse tractarunt Armeni iam a. 1307. sub Leone rege et Gregorio Patriarcha; cfr. Mansi, *ibid.*, pg. 133—148.

⁴³ Cfr. »Estudios ecclesiasticos« 1926., pg. 329—30.

exponamus, considerare volumus breviter, quae argumenta indirecta adduci valeant. Quorum idea principalis haec est. Si Decretum pro Armenis ab Ecclesia doctrinale habitum est et praesertim tradens doctrinam immutabilem, tunc ei debetur »assensus religiosus« nec licebit theologis »propositam doctrinam reiicere, impugnare, vituperare vel quocumque modo censurare.«⁴⁴ Quodsi aliquis fecerit, ab auctoritate Ecclesiae certe corripietur. Praeterea non debet edi a magisterio Ecclesiae doctrina decreto opposita, nam ubi primum id acciderit, patet, neminem ad doctrinam priorem amplius adstringi.

Haec si ad casum nostrum applicantur, ut optime habet, P. Quera, apparet statim, quaestionem de materia ordinis disputatam mansisse apud theologos etiam post Florentinum celebratum. Quae opinionum diversitas etiam in concilio Tridentino apparuit.⁴⁵ sine ullo scrupulo theologi argumentis ex Decreto pro Armenis contradicebant. Quae dissensio usque ad nostros dies protracta est; immo nostris temporibus impune doctrina Decreto pro Armenis, saltem prout a quibusdam exponitur, opposita ut communis docetur. Immo dicendum est, ipsum magisterium authenticum non obscure in partem contrariam inclinare. Consulantur tantum S. Pontifices Clemens VIII. et praesertim Leo XIII. in constitutione sua apostolica »Apostolicae curae« ex cathedra nullitatem ordinationum anglicanarum declarans! Cuius ultimi argumenti vim eludere conatus est P. Galtier ostendendo historice ex mente S. Pontificis criterium applicatum restringendum esse ad solum casum, de quo agebatur, ne quaestiones disputatas dirimeret. Sed quamquam id verum est, tamen sine dubio ex hac constitutione infertur, essentiam ordinationis in sola instrumentorum porrectione nequaquam reponi posse. Nam si mutatio materiae a concilio Florentino inducta et toti Ecclesiae occidentali im-

⁴⁴ Vide van Rossum, *op. cit.*, pg. 172.

⁴⁵ Cfr. Quera, *Estud. eccl.* 1925., pg. 337—358; *ibid.* 1927., pg. 162. sqq., deinde Theiner, *Acta concilii Tridentini, Zagraebiae* 1875. I., pg. 606—650. passim, ubi apparet, in hac prima discussione doctrinae de ordine (annis 1551—52.) sine ullo scrupulo disputatum fuisse in utramque partem relate ad materiam ordinis; de ordinum autem minorum caractere praevaluisse sententiam de eorum indole sacramentali. Ex Theiner II., pg. 132—312. apparet libertatem opinionum perdurasse non solum quoad materiam ordinis, sed etiam quoad indolem ordinum minorum sacramentalem!

posita fuisset, valuisset etiam pro Anglia tunc temporis adhuc fideli. Ex quo luce clarius consequitur, Pontificem debuisse in tali supposito inquirere saltem, utrum (etiam) porrectio instrumentorum haberetur in ordinationibus anglicanis necne. Jamvero de instrumentorum traditione ne mentio quidem fit.⁴⁶ Porro contra illos, qui doctrinam hanc immutabilem esse dicunt, potest sine dubio afferri Tridentinum sess. XXI., cap. 2., ex quo existimamus cum certitudine inferri posse, Ecclesiae non esse potestatem mutandae sive materiae sive formae sacramentorum. Putat quidem P. Quera potius sibi abstinendum ab hoc argumento utpote adhuc »sub lite«.⁴⁷ Verum vel cursim inspicienti historiam Tridentini et praesertim discussiones de sacramento extremae unctionis et de capite »Tametsi«, apparebit, vix ac ne vix quidem per distinctionem inter essentiam physicam et metaphysicam sacramentorum eludi posse vim argumenti. Nam omnes cum theologi tum PP., quotquot calumniae reformatorum, Ecclesiam mutasse ritum extremae unctionis, occurrere conantur, minime vindicant Ecclesiae ius ad mutationem substantialium, sed toti in eo sunt, ut ostendant, ritum concretum, unctionem olei vdl. et deprecationem esse immutatas.⁴⁸ In disputatione vero de capite »Tametsi« indefinitas difficultates repetebatur: Ecclesiae nullam esse potestatem in substantiam sacramenti. Jamvero hic certe sermo esse non potest de mutatione significationis, sed solum de subiecto concreto eiusdem. Neque quisquam huic obiectioni suppositum negavit, sed semper ostendebatur, praecise subiectum concretum significationis intactum manere.⁴⁹ P. Umberg in »Die Bedeutung des tridentinischen »salva substantia«⁵⁰ inquisitione minutiosa instituta invenit: »Nach der Lehre des Trienter Konzils, so weit sie im »salva illorum substantia« ausgesprochen ist, hat die Kirche keine bleibende (perpetua) Gewalt, an der konkreten Materie und Form der Sakramente vorzunehmen; ob sie je eine vorübergehende Vollmacht dazu hatte, ist anderswoher zu entscheiden; hierüber scheint

⁴⁶ Quoad mentem Leonis XIII. cf. Galtier, l. c., col. 1421. 1422. — Quoad characterem constitutionis dogmaticum cf. Straub, De Ecclesia Christi II., pg. 401., ubi eam »ex cathedra« factam esse ostendit.

⁴⁷ Cfr. »Estudios ecclesiasticos« 1927., pg. 157.

⁴⁸ Vide Theiner, Acta I., pg. 540. sqq.

⁴⁹ Cfr. Theiner, Acta II., pg. 313—463.

⁵⁰ Zeitschrift f. kath. Theologie 1924., pg. 162—195.

das Konzil an dieser Stelle nichts zu lehren.⁵¹ Si quoad hoc ultimum punctum dubium aliquod remanet, ni fallimur, tollitur per alia in concilio gesta, quae modo citavimus. Denique silentio praetereunda non videtur resolutio Congregationis de Propaganda Fide sub Benedicto XIV. de die 5. Februarii 1745., ex cuius cum tenore tum historia constat, etiam ab ipsa Congregatione characterem doctrinalem serio in dubium vocatum esse.⁵²

Superest adhuc, ut argumenta historica directa breviter perstringendo examinemus. Argumentum, quod P. Quera ex eo ducere conatur, quod paucis mensibus ante decretum nostrum ritus ordinationis Graecorum approbati essent quodque proinde neque Armenis alius ritus praescriberetur, videtur fundamento carere. Nam in tota unionis historia ne verbum quidem invenimus de ordinatione. Quae autem ad ritus post unionem peractam approbatos et examinatos attinent,

⁵¹ L. c., pg. 188.

⁵² Zeitschrift f. kath. Theologie 1901., pg. 562. rettulit ex American Quarterly Review 1900., pg. 625—636. commissionem Congregationis de propaganda fide, quae in 55 sessionibus a 24. Aprilis 1636. usque ad Martium 1640. novam editionem euchologii praepararet, de Instructione ad Armenos enuntiasse: Ritus graeci (i. e. manus impositio) non excludantur quin potius supponebantur necnon tantum ritus uberior prout in Occidente usuveniebat Armenis tradebatur. Porro asserit, in praedicta instructione definitionem de fide non contineri, sed institutionem practicam. Quae relatio, si exacte rem referret, sine dubio magna haberetur confirmatio sententiae, quae indolem Decreti practicam propugnat. At auctor dissertationis praesentis ansam sumpsit inde rei in ipso archivio Propagandae investigandae. Rogavit itaque PP. Sakač et Schweigl, professores Instituti pontificii orientalis — quibus hic etiam gratias agit maximas — ut sibi copias documentorum ex archivio procurarent, quod etiam factum est. Investigatione instituta P. Schweigl sequentia invenit: Congregatio particularis de Propaganda Fide de emendatione Euchologii Graecorum (1636—1645), instituta ab Urbano VIII., egit de ordinatione in subdiaconum in sessione 33. (Arch. Prop. Fide, Acta S. Congr. Prop. Fide 13 (1638—39) fol. 235.) Membra huius Congregationis in re proposita non unanimiter sentiunt: alii defendunt, quominus Pontificale Romanum (traditio instrumentorum) in Euchologium Graecorum introducatur, alii vero id negant. Adducitur Decretum pro Armenis, cuius character dogmaticus ab aliis defenditur, ab aliis negatur. Investigationes et disputationes de ordinibus minoribus et maioribus conferendis renovantur annis 1642—43 (Archiv. Prop. Fide, Acta S. Congr. Prop. Fide 15 (1642—43) fol. 239—269.); cum ad communem sententiam perveniri non potuerit, emendatio Euchologii ab Innocentio X. suspenditur, donec sub Benedicto XIV. iterum suscipiatur (1744—50). De ordinatione in subdiaconum Congregatio particularis agit sub Benedicto XIV. die 5. Februarii 1745. (Archiv. Prop. Fide, Rescripta S. Congr. Partic. super correctione librorum Ecclesiasticorum Ecclesiae Orientalis vol. 7 (1744—1750); fol. 167 — verte, fol. 175 et 175 — verte hic maxime in considerationem veniunt, quorum textum fideliter reproductum videas in appendice huius dissertationis!).

hi tantum aliquot erant iique a Latinis expresse in quaestionem vocati, inter quos ordinationis ritus non invenitur.⁵³ Videntur Latini hanc differentiam inter ritum proprium ordinationis et illum Graecorum ne advertisse quidem.⁵⁴ Adhuc minus valere dicendum est argumentum ab eodem auctore propositum, sc. hoc decretum editum esse sine necessaria praeparatione, ex qua circumstantia em. card. van Rossum explicare tentavit, cur Papa in decreto errasset.⁵⁵ Haec ratio certe urgeret contra assertores indolis doctrinalis (card. van Rossum, Straub), si fundamento carere non videretur. Nam, ut supra notavimus, per menses quattuor disputationes cum Armenis habebantur Florentiae, in quibus sine dubio etiam de sacramentis disputatum erat. Hoc vel eo suadet, quod Romanae ecclesiae ex prioribus relationibus cum Armenis errores varii, quorum saltem accusabantur Armeni, noti erant, ut nobis refertur iam laudato libello Benedicti XII., qui libellus generatim nobis non parum ad illustrandam Decreti pro Armenis indolem conferre videtur.

Galano etenim teste⁵⁶ Leo, rex Armenorum, desiderium aperuit, »quo Armenam Ecclesiam cum magna Romanorum, aliorumque catholicorum Ecclesiis, in festis celebrandis, aliisque constitutionibus, et traditionibus suscipiendis, ad unionem et communionem perduceret«. Qua ex causa simul cum Gregorio Patriarcha Armenorum concilium sisense 1307. anno coegit, in quo haec accomodatio in festis celebrandis, in aqua vino consecrando miscenda decreta est. Simulque apparet, ecclesiam Armenorum in ritus sacramentorum administrandorum complura iam a Romana ecclesia accepta in usum deduxisse. Unde mirandum non est, si Joannes XXII. in responsione sua ad introducendos et retinendos ritus romanos regem hortatus

⁵³ Cfr. Hefele, Konziliengeschichte VII., pg. 756. — In minutiosa investigatione et relatione P. Hoffmann de unionis cum Graecis praeparatione in concilio Ferrariensi-Florentino (cfr. »Orientalia christiana« 1937., pg. 110-140; 403-455: Die Konzilsarbeit in Florenz) ne verbum quidem occurrit de sacramento ordinis multoque in Ferrara, et ibid. 1938., pg. 157-188; 372-422: Die Konzilsarbeit in minus de ritibus ordinationis.

⁵⁴ Id videtur supponere etiam Galtier, 1. c., col. 1415.; idem suspicatur etiam de Guiber in aliqua elucubratione (Cfr. notam 67. infra!)

⁵⁵ Cfr. »Estudios ecclesiasticos« 1925., pg. 241.

⁵⁶ Mansi XXV., pg. 133-148.

est.⁵⁷ Cum autem post aliquot temporis rex Armenorum Romanam legatos misisset auxilium contra Saracenos petiturus, Benedictus XII. remisit libellum »errorum« Armenorum, de quibus in concilio coacto, quid sentirent, dicerent. Inter quos errores quam variissima inveniuntur incipiendo a dogmaticis, v. gr. »filioque« usque ad »odium linguae latinae«.⁵⁸ Et cum plura, de quibus in decreto pro Armenis sermo est, etiam in hoc libello inveniuntur quae nullo modo de fide vel etiam doctrina authentica Ecclesiae dici valeant, videtur id optime congruere cum sententia, quae indolem huius decreti, saltem quoad aliquas partes eius et in specie quoad partem quintam, practicam esse defendit.⁵⁹ Cum ergo haec maxima ex parte cum Armenis iam pridem pertractata essent ab iisque accepta, potuit id in causa esse Eugenio, ut ab authentica doctrinae declaratione desisteret. De hoc puncto deberemus plura ex historia disputationum illarum Florentiae habitarum discere, quod ob documentorum penuriam impossibile est. Armenos autem se facile subiecisse et ideo magis instruendos fuisse quam ad regulas authenticas adstringendos videtur innui etiam testimonio s. Antonini Florentini, qui de Armenis testatur: »examinati in paucis reperti sunt dissentire a catholica fide et in illis subiecerunt se correctioni Apostolicae Sedis«⁶⁰ et testimonio Horatii Justiniani: »institutis sacrae Rom. Ecclesiae

⁵⁷ Cfr. Hergenröther, Kirchengeschichte II., pg. 802. — In hoc videtur etiam esse solutio illius difficultatis, quam proposuit quidam theologus indolem decreti doctrinalem negantibus, ex s. Antonio Florentino, qui ipsi synodo interfuit quique in suo »Chronicon« dicit: »Armeni . . . subiecerunt se correctioni Apostolicae Sedis. Quae de consilio praelatorum decrevit in ritibus suis qui non sunt contra veritatem fidei, permitti sicut et Graeci . . . ; in aliquibus vero quae a fide vera discrepabant, prohiberi«. Etenim hoc principium potuit adhuc semper valere de illis, in quibus adhuc discrepantia habebatur inter duos ritus, etsi non valuisset de iam receptis, praesertim cum tali modo securiores essent Armeni contra errores et cum iuxta ipsum s. Antonium »rationabiliore sint ritus ecclesiae occidentalis seu Romanae«. Cfr. Op. cit., Pars III., tit. 22., cap. 11. §. 1.

⁵⁸ Cfr. Mansi XXV., pg. 1186—1270. — De qualificatione horum errorum in genere scribit Joannes episcopus Sutrinus: »in quo continentur: 1. articuli sanctae Romanae Ecclesiae, ad quos tenetur omnis fidelis catholicus, sine quibus non est salus . . . ; 2. Errores Armenorum cum eorum responsionibus ad colorandum falsitates contentas in dictis articulis etc. . . !« (1. c., pg. 1186.)

⁵⁹ Bene Hergenröther, 1. c., pg. 955. enumeratis partibus decreti prioribus: »und erhielten, inquit, dazu noch Instruktionen über die sieben Sakramente und die kirchlichen Festtage«!

⁶⁰ L. cit.

adeo instructi sunt . . . , quod . . . decreti fidem . . . religiosissime susceperunt!»!

Ex hac consideratione rationum pro indole practica decreti nostri vel contra eam, satis clare apparet, multo probabiliorem esse sententiam, quae indolem decreti practicam, vdl. alicuius compendii doctrinae de sacramentis defendit, cui praeter ea, quae aliunde definita exstabant, quaedam accomodate ad Armenorum condiciones inserta, reliqua vero »ad faciliorem eorum doctrinam« addita sunt negative approbata ad modum fere Catechismi Tridentini. Nam cum assertores secundae sententiae Papam errasse inferant supposita indole decreti doctrinali, eorum autem rationes nihil certo evicant, dum econtra aliae eaeque fortiores indolem decreti practicam suadere dicendae sint, potius excusandi sunt cum summus Pontifex tum concilium ab errore. Quae conclusio egregie confirmatur ex argumento, quod superius contra immutabilitatem huius decreti attulimus. Nam aut sequitur ex indole doctrinali mutatio materiae in quibusdam sacramentis aut non.⁶¹ Jamvero' si primum, dicendum esset, si argumentum nostrum superius expositum valet, Papam et concilium praeter immo contra intentionem induxisse hanc mutationem,⁶² quod sane absurdum est. Si autem alterum, patet ex modo dictis indolem doctrinalem ad minimum valde esse incertam, et proinde convenientissime standum pro eo, ut Papa et concilium dicantur non errasse, donec contrarium probetur. Idem dicas de secunda ratione seu de absentia consensus theologorum. Nam inauditum est, Ecclesiam auctoritative proposuisse filiis perditis ad unitatem redeuntibus sententias, quae adhuc inter theologos catholicos disputantur.⁶³ Bene autem intelligitur conatus Ecclesiae conservandi ritum in ordinatione, de quo plures iique graves doctores docebant eum esse de essentia sacramenti!

⁶¹ Primum vix dici valet, cum s. Thomas etiamsi per traditionem instrumentorum characterem imprimi asserat, tamen expresse doceat, Ecclesiae nullam esse potestatem in materiam et formam sacramentorum: cfr. ex. gr. 3, q. 60. a. 7. in corp.; q. 64. a. 2. ad 1. Ceterum notum est, s. Doctorem institutionem in specie propugnasse! Si ergo ipse haec coniungere potuit, non est, cur dicatur, id in concilio impossibile fuisse.

⁶² Cfr. etiam Quera in »Estudios ecclesiasticos« 1925., pg. 144., ubi similia!

⁶³ Cfr. »Estudios ecclesiasticos« 1927., pg. 61. sqq.

CONCLUSIO

Jam dulce est fructus inquisitionis nostrae breviter perstringendo colligere. Imprimis dicendum est, solam historiam tum unionis cum Graecis tum unionis cum Armenis ipsis quaestionem nostram plene illustrare posse. Jam vel ea pauca, quae inquisitiones praesentes nominatim e historia hac eruere conabantur, optimum sunt dictorum argumentum. Quae adhuc dilucidanda restant, sunt fere haec. In historia unionis cum Graecis constare deberet modo omni exceptione maiore, utrum ritus ordinationis eorum Latinis notus esset an non. Nam sine dubio notitia haec quaestionem fere dirimere posset sola, etsi non deberet. Posset — dicimus, quia, si contra ac nos coniecimus, ritus isti noti fuerunt concilio, impossibile est, ut idem concilium post aliquos menses authentice declaret, materiam ordinis esse »illud, per cuius traditionem confertur ordo: sicut presbyteratus traditur per calicis cum vino et patenae cum pane porrectionem«, »quorum si aliquod desit, non perficitur sacramentum«. ⁶⁴ Non deberet, diximus, nam si ritus ordinationis apud Graecos Latinos effugerunt, ut nos autumamus, peremptorie nihil decidi posset, cum adhuc non constaret directe, utrum Armenis porrectio instrumentorum imposita sit ob principium »in sacramentis tutiora eligenda« an ut doctrina Ecclesiae authentice interpretata. ⁶⁵ Praecise hoc loco in Decreto pro Armenis saltem etiam finem practicum ob oculos versari, insinuat etiam eo, quod explicatius ponitur in decreto quam in opusculo s. Thomae: »sicut presbyteratus traditur per collationem calicis« (s. Thomas). ⁶⁶

In historia porro unionis Armenorum ipsorum constare deberet, quidnam disputatum sit ante ipsam unionem sollemniter adductam, quaenam pastoralis prudentia a summo Pontifice et a concilio ob modum se gerendi Armenorum exposcerit et denique quidnam ipsi Armeni in votis generatim et in specie circa sacramenta eorumque administrationem habuerint. Immo inde a saeculo XII. Armenorum historia examinanda esset, cum plane certum sit ex iis, quae eolverimus, indolem totius decreti per hanc evolutionem in multis determi-

⁶⁴ Cfr. Denz. n. 701. cum 695.

⁶⁵ Idem valet de 92. errore Armenorum (apud Denz. n. 547.)

⁶⁶ Vide »Estudios ecclesiasticos« 1927., pg. 63—4.

natam esse, sicut et unionis Graecorum momenta ex eorum vicissitudinibus cum Ecclesia latina intelleguntur. Probabile autem est, adhuc ex archivis romanis quaedam erui posse. Nam Horatius Justinianus, cui principaliter historiam concilii Florentini et unionis Graecorum debemus, speciali modo, ut videtur, unionis cum Graecis historiam tradere voluit et proinde ad ea, quae Armenos spectant, minus advertit.⁶⁷

Sed his non obstantibus, nisi aliqua veri specie fallimur, sequentia statui possunt. Historia teste Ecclesia in concilio Florentino intentionem non habuit mutandae materiae vel formae sacramenti cuiuslibet. Eadem teste Decretum pro Armenis est documentum vere conciliare. Denique cum ex rationibus historicis directis, in quantum hucusque ad manus nobis sunt, tum maxime ex rationibus historicis indirectis multo probabilior est sententia docens indolem Decreti pro Armenis, quatenus generaliter exhibet brevem doctrinam de Ecclesiae sacramentis, non esse dogmaticam.

Quae cum ita sint, apparet etiam, qualis vis probandi huic decreti parti insit. Qualificatio singularum thesium non tam ipso decreto, quam aliunde petenda est, nec omnia, quae in ex ipso decreto, quam aliunde petenda est nec omnia, quae in terpretata habenda sunt. Tamen utiliter omnia adhibentur, cum egregie illustrent non solum doctrinam quandoque communem illius temporis, sed etiam opiniones plus minusve probabiles

⁶⁷ Forsan quaedam notatu digna inveniri possent in: Alberty, De auctoritate decreti Eugenii IV. pro unione Armenorum, Moguntiae 1775. et Balgy, Historia doctrinae catholicae inter Armenos unionisque eorum cum ecclesia Romana in concilio Florentino, Vindobonae 1878., quos libros obtinere non potui! Joseph de Guibert in elucubratione »Le Decret du concile de Florence pour les Arméniens: sa valeur dogmatique« (Bulletin de Littérature ecclésiastique, Toulouse 1919., pp. 81-95; 150-162; 195-215.) adhibuit librum a Balgy conscriptum et insuper instituit comparationem decreti cum »erroribus Armenorum« nec non cum opusculo s. Thomae »De symbolo fidei et Ecclesiae sacramentis«. Autumat, decretum esse doctrinale retinuisseque characterem dogmaticum opusculi s. Thomae. Verum sincere profiteamur, rationes allatas nos minime persuasisse. Quorum debilitatem vel ipse auctor sentire videtur, cum de errore vel non errore decreti decidere nihil audeat et insuper possibilitatem admittit, a concilio validitatem ordinationum Graecorum practice agnitam sed simul necessitatem traditionis instrumentorum theoretice vindicatam esse! Apponit quidem pg. 213.: restrictionem »si l'on peut expliquer de la sorte...«, at tale quid omnino impossibile dicendum; immo praecise vice versa: theoretica agnitio, traditionem instrumentorum non esse de necessitate sacramenti, et practica praescriptio, eam tamen adhibendam esse (tutiora eligenda!) coniunctae potius intelligi et admitti possunt.

earumque vestigia in Ecclesiae praxi. Quae omnia in dogmatum historia non sunt sane parvi momenti. Ex quibus, ut nobis persuasum habemus, apparet etiam, quam immerito a quibusdam sententiae primae assertoribus aliis obiiciatur, fine finali ultimam rationem, cur character decreti nostri dogmaticus in dubium vocetur, esse tantum persuasionem de carentia potestatis Ecclesiae in substantiam sacramentorum praeconceptam, et quam iusto plus iidem assertores sibi de suae theses certitudine blandiantur.⁶⁸

Et haec sunt, quae dicenda nobis videbantur de auctoritate Decreti pro Armenis.

APPENDIX:

Rescripta S. Congr. Partic. (Prop. Fidei) super correctione librorum Ecclesiasticorum Ecclesiae Orientalis, vol. VII. (1744-1750):

Fol. 167. verso: »5um. Num admittendus sit ritus ordinandi Subdiaconum expressus in Euchologio pag... et ab Arcudio lib. b. c. r. cum in eo deesse videatur materia, et forma eius Ordinis?

6um. Num in collatione eiusdem Ordinis Subdiaconatus admittenda sit manus impositio ex Euchologii ritu, an solum traditio calicis vacui, et patena vacua ex decreto Concilii Florentini?«

Pg. 175.: »Ad 5um. Nihil immutandum rescribere placuit. P. o quia in Ecclesia Orientali ritus ordinandi Subdiaconum per impositionem manuum est antiquissimus, ut probatur ex Apostolicis Constitutionibus S. Clementi adscriptis ex Dionysio Areopagita, vel alio antiquo scriptore sub eius nomine, et ex omnibus Euchologiis tam impressis, quam manuscriptis. 2º quia hac de re, neque in Concilio Lateranensi sub Innocentio III. neque in Lugdunensi, neque in Florentino unquam hac de re dubitatum est, licet in illis Conciliis Graeci ritus

Pg. 175 verso: »ad examen fuerint revocati. 3º quia Graecorum ritus in conferendo Subdiaconatu approbatus videtur a S. M. Benedicto XIII. in Synodo Zamoscensi, et novissime a Sanctissimo Domino Nostro in laudata Constitutione pro Italo-Graecis in hunc modum: *Episcopi Graeci in ordinibus conferendis ritum proprium Graecum in Euchologio descriptum servant, in quo, etsi nonnulli de minoribus ordinibus praetermissi videantur, eos tamen vel nunquam habuisse, vel eorum exercitium aliis ordinibus esse adnexum iidem Graeci affirmant.* Const. sj (?). §. j. (?) n. 6. De utroque autem dubio, de quibus ultimo loco actum est, post varias, multasque disputationes ob graves difficultates, diversasque Patrum sententias nihil definitum est in Congregatione habita, sedente in Apostolica Cathedra Urbano VIII., sed ad aliud tempus eorum definitio dilata est.«

⁶⁸ Cfr. Galtier. 1. c.: »Endernière analyse, en effet, c'est uniquement parce qu'ils estiment ne pouvoir reconnaître à l'Eglise le pouvoir de déterminer et donc de modifier elle-même les rites essentielles de certains sacraiments«. Iterum sermonem facit de »psychologia theologica« et col. 1415. ita habet: »Si l'on reconait quelque valeur en théologie à l'argument tiré du consensus theologorum (ab ipso extollitur), des formules liturgiques et de l'enseignement authentique de l'Eglise...«